

<https://doi.org/10.59849/2313-5204.2025.1.93>

LİNQVİSTİK POETİKA
ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ПОЭТИКА
LINGUISTIC POETICS

SADIK TURAL (Türkiye)*

TARİH KAVRAMI ETRAFINDA CÜMLELER

Özet

19. yüzyıl ile başlayan millî uyanışlar; köklerini arama, değişmez değerlerle buluşma düşüncesi, hem fikrî eserlere hem edebiyat eserlerine yansımıştır. Türk dilli ve/veya kökenli halklardaki millî benlik ve kimlik arayışına bağlı uyanış ve uyandırış özelliği taşıyan eserler iki ayrı gruptur: Tarih bilgisi veren kitap ve makaleler; bir yazarın oluşturduğu tahkiyeli eserler. Tarih bilgisini mahallî olmaktan çıkararak ortak hafızaya dayanan bulgu ve belgelerle oluşturanlar, millî uyanışa destek verirler. Tarihçi unvanlı insanlar, aydın sayılanları uyarmada öncülük eden bilinç sahipleridir. Tarihçi, geçmişe ait bilgileri toplayıp teferruatı arındırıp yapılandırırken; *kişi, olay, durum* kavramlarına ilişkin tespit ve yorumlarda bulunurken heyecan uyandırmayı değil bilinçlendirmeyi hedef edinir. Gerek anonim nitelikli, gerekse yazarı belli olan edebiyattan sayılan eserler ise, dinleyen ve okuyanın duygu iklimine seslenir, heyecanlandırmayı esas alır. Bedîî tefekkür yoluyla anlatılan edebî eserler, ortak değer ve davranışları esas alan bir benzeşme iklimi kurmaya yardım ederler. Mit, masal, efsane, destan, menkıbe, halk hikâyesi ve *modern tahkiyeli eserler*, duygunun ve hayâlin işleyişe geçerek heyecanlı bir ilginin uyandırılması aracılığıyla erdemli olmayı esas alan benlik ve kimlik eğitimi kazandırmayı amaç edinmektedir. Tarihçilerin oluşturduğu bilgiler, millî bilinç oluşturulmasının ışık kaynağına dönüştürülürse, bu bilgiler örgün ve yaygın eğitimin biçimlenmesini sağlayabilirlerse sömürgeleştirme niyetliler başarısız olurlar.

Bu çalışmada tarihi olan ve tarihle ilgili sayılan metinlerin, bir halkın öz-değerlerini anlatma ve anlaşılmasını sağlama konusunda, hem tarihçilerin hem de edebiyat bilimcilerin göz önünde tutacağı kavram bilgisiyle ilgili görüşler sunulmaktadır.

Anahtar sözcükler: *Tarih, Tarihçi, Edebiyat, edebiyat bilimci (edebiyat-şinas) başta olmak üzere ana ve yardımcı kavramlar ve terimler...*

Sınırlı Bir Ömür

Evren, yaratıldığı andan büyük yok oluşa kadar, içinde bulunan varlıkların ömürlerini tamamlama alanıdır. Her varlığın sınırları belirlenmiş bir ömrü vardır. Evrendeki

* Atatürk Dil ve Tarih Kurumu eski başkanlarından (2000-2009), Prof. Dr. E-mail:turalsal771@hotmail.com

varlıkların her biri işlev ve ömürlerini tamamladığında *geçmiş* adlı zaman diliminin parçası olmaktadır.

Allah, evreni var ettiği gibi, *zaman* adlı özel varlığı yaratıp, onu da, diğer var ettiklerini de ömürlendirmiş ve kaderlendirmiştir. Kaderlendirme kelimesiyle Rabbin, yazılılandırma ve ömürlendirme kudret ve yetkisini düşünüyor ve düşündürmek istiyoruz. Kaderli ve ömürlü olan her varlık bir süre sonra *geçmişte* kalmaya mahkûmdur.

Allah, insanın duygusu, düşüncesi, hayali ve tefekkürü aracılığıyla kavranması mümkün olmayan bir üstün kudrettir. Rab, yaratma, buyurma, koruyup kollama, yönetip cezalandırma erkini tek başına kullanan bir Muktedir'dir. Rab, evren adlı sınırları da, varlık çeşitlerini de, bizim için bilinmez olan sistemler birliğini de yaratmıştır. Her varlık, kendine özgü bir *kıvam* ile yaratılmış olup *ömür ve işlev* kavramlarına bağlı olmak şartıyla, zaman adlı sınırların içinde çeşitli değişim ve dönüşümler göstermektedir. Su, toprak, hava ve ateş ile, insan(lar), toplum(lar), hayvan(lar), bitki(ler) *zaman* adlı çok geniş bir sahnenin içinde birbirleri lehine ve/veya aleyhine değişim ve dönüşümlerle ömür tüketiyorlar.

İnsan, kendine benzerlerle oluşturup sürdürdüğü maddî ve mânevî beklenti ve gerçekleştirilmelerle biçimlenen bir hayat sürüyor. İnsan da, diğer varlıklar da, işlevlerine ve ömürlerine bağlı olarak bir takım değişim ve dönüşümlerle zaman adlı sahnedeki içindeki yerlerini alıyor. Bu değişim ve dönüşümlere *kırılma* diyenler bulunmaktadır; buna katılmıyorum. Her varlık için *zaman* adlı sahnede rol/işlev ve ömürleri ile var olup gitmesi, 'geçmişte' etiketini taşımaya mahkûm olması değişmez gerçeklik olan bir yazılımdır. Öncelikle bir ayrıma ihtiyaç var: Varlıkları, yaratılış veya var oluş sebebine yabancılaşarak veya başkalaşarak değişenler, özünü, kendiliğini koruyarak değişip dönüşenler olmak üzere iki grup altında değerlendirileceğini düşünüyorum. Bu değişim ve dönüşümler ise, yazılımlarının gereği olan kaçınılmaz evrilmelerdir. İnsan adlı varlık da, bedeni, zihni ve toplum hayatı açılarından *kırılmalar* değil, *evrilmeler* geçirmektedir.

Çok sayıda ve farklı bilgilendirme alanlarının uzmanları, evrendeki varlıkların yapı, ömür, işlev ve işlerlik özelliklerini hükme bağlanmaya çalışmaktadır. Değişim, dönüşüm ve evrilmelerin *yönlendirilmesi* konusundaki çabalar bilim ve teknoloji ile bilgelik nitelikli bilgileri ve hükümleri var etmeye devam ediyor. *Geçmiş'te olmuşları* öğrenip hükme bağlamak çok farklı birikimi gerektiriyor.

Tarih Kavramını Tanımlamak

Bir toplum, duygusunu, hayalini, düşüncesini ve bunların bileşimi olan fikirlerini kendi dilinin kavramlarıyla ifade edemiyorsa millî varlığı sömürüye açıktır. Kavramlar, kültürlerin zenginliğinin göstergeleri olan, insan(lar)ın varlıklara ve fizik ötesine yaklaşımını gösteren özgül ağırlıklı kelimelerdir. Kültürlerin gücü, kavram üretme, o kavramlara ait bilgi ve teknoloji geliştirme başarısıyla doğru orantılıdır. Kavramlar, *anlama* yeterliliğinin de, *anlatmak* ihtiyacının da kişi ve toplumların zaman sahnesindeki konumlarının da göstergesidir. Kavramların kendi dilimizin imkânlarıyla var edilmesi konusunda yeterli duyarlılık ve çaba gösterilmemiştir. Din değiştirmelerin ve büyük göçlerin var ettiği evrilmeler sonucunda oluşan kurumlardaki aydın ve/veya yönlendiricilerin duyarsızlığı, kavramların Türk diliyle oluşmasını engelledi. Dün medresenin ve mollaların, bugün üniversite mensuplarının tavrına ve yöneticilerin duyarsızlığına bağlanması gereken binlerce kavram, Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizcedir.

Kavramlardan biri olan yakın, uzak ve çok eski zamanlara ait *geçmiş bilgisinin* adı Türkçe değildir. *Anlatanın* yaşadığı zamandan önce gerçekleşmiş bulunan olaylara, kişilere, durumlara ait *geçmiş bilgisi* sayılanları, Arapçadan aldığımız *tarih* kavramıyla adlandırıyoruz. Yaşanmış hatırlamak da, şahidi olunmayı bilmek istemek de insanlığın

özelliklerindedir. Bu bilme ihtiyacına bağlı meraklar, basit ve rastgelelikten kurtulduğu, yöntemli hâle geldiği oranda, ortak bilgiyi zenginleştiriyor. Hangi türden merak dizisine bağlı olursa olsun geçmişte olmuş, yaşamış, yaşanmış olay, varlık ve durumlara *tarih* deniliyor.

Bu kavramdan önce **ahbâr** kavramının kullanıldığını belirten merhum bilgilerimizden Nihat M. Çetin'in *DİA*'daki maddesine bakmış olunmak şartıyla *tarih* maddesine başvuralım:

“Sâmî dillerinden Akkadca'da, Sâbiî dilinde Habeşçe'de ve İbrânîce'de 'kamer, şehri (ay), zaman' veya 'ayı görmek' anlamlarındaki *yareah/yerah* kelimesinden Arapçaya *erreha / verraha* şeklinde geçen fiilden türeyen *târih (te'rih)* 'aya göre vakit tayin etmek, bir olayın meydana geldiği günü ve yılı, bunların rakamla yazılışını, bir şeyin oluş zamanını ve olaylar dizisini tesbit etmek' gibi çok geniş mânâlara gelmektedir. Sâmî kavimlerinin takvimleri hep aya göre düzenlenmiştir. Hz. Ömer'in hicretî takvim başlangıcı saymasıyla birlikte (16/637) Hicaz Arapçasına giren tarih, Avâne b. Hakem'in (ö. 147/764 İ?) eserine *Kitâbü't- Târih* adını vermesinden itibaren yaygın biçimde kullanılmaya başlanmıştır.” (Mustafa Fayda, “Tarih” *DİA*: 40, 30)

Zaman, dehr, dem, vakit, süre, ân, çağ kavramları varlıkların *ömürlü* olmalarına ilişkin sınırların adlarıdır. Bu kavramlar, birbirinden az çok farklı anlamlar taşımaktadır; anlam farklılığı yanında, kullanıldığı alanların da farklı olduğunu hatırlayalım: *Zaman, dehr, çağ, dem, vakit, süre, ân* adlı *yedi* kavramın, vahiy hükümlerine, süflük metinlerine, edebiyattan sayılan kompozisyonlara ilişkin cümlelerdeki işlevleri ve tanımları farklıdır. Tarihçiler ve sanat uzmanları da, bu kavramlara farklı anlamlara gelebilen tanımlar yapmaktadırlar. Günlük dilden, teknolojinin hatırlatıcılık üstlendiği alanlara kadar, farklı beyanların imkânlarını yansıtan kavramlar farklı tanımlanabilmektedir; özellikle de yukarıdaki *yedi* kavram, anlam yükleri farklı cümlelerin öznesi olmaktadır.

Tarih, bir olayın, durumun -ayı veya güneşi esas alan bir anlayışla- **hangi zamanda, neredede, kimlerin özneliğiyle** gerçekleştiğiyle ilgili, ortak hafızaya dayanan bilgilerin her biri ve/veya tamamıdır.

Mülk Sûresi'nde (âyet 26) bilginin sınırlılığınla ilişkin bir hüküm bulunmaktadır. İnsanlık, o sınırlara gelinceye kadar, hayatını kolaylaştırıcı, hızlılık ve üstünlük kazandırıcı saydığı her türden bilgi ve teknolojik buluş ve araç nitelikli üretim yapabilecektir. Değişim ve dönüşümler zaman içinde gerçekleştiğinden, varlık, olay, durum ve kişiler bir süre sonra *geçmiş, eski* kavramıyla nitelenip etiketlenmektedir. Geçmişte gerçekleşmiş olmaya bağlı bilgiler, bir kişiye, bir aileye, sülâleye, bir topluluğa veya topluma yahut insanlığa bağlı olabilir. Kurumlara, uygulamalara ve bırakılan eserler ile mekânlara ilişkin geçmiş bilgisi de tarih niteliklidir (*Arap yazısı, dili ve edebiyatı* alt bölümleri: 3, 272-324).

Tarih, şahsiyeti ile *geçmiş'e iz, im, damga* vuran öznelerin yol açtığı cümleler toplamıdır. Şahsiyeti belirgin insanlar, gerek belge nitelikli bilgilerin, gerekse mit, destan, efsane ve masallara yansıyan olayların öznesidirler. Şahsiyet sahipleri, bir bölgede, ülkede içine doğdukları şartlar, durumlar ve olaylar karşısında fikir ve eylemleriyle öne çıkmaktadırlar. Şahsiyet sahipliğiyle belirginleşenleri, birikim ve faaliyet alanlarını düşünerek on ana grupta toplamışım: *Askerî şahsiyetler; İdarî şahsiyetler; Siyasî şahsiyetler; Dinî- tasavvufî şahsiyetler; Edebî şahsiyetler; İlmî şahsiyetler; Fikrî/felsefî şahsiyetler; Sanat alanlarından birinin mensubu olan şahsiyetler; Eğitimci şahsiyetler; Ticarî şahsiyetler...* Hem aynı alandakilerin, hem de farklı alanın belirgin şahsiyetlerin arasında örtülü veya açık rekabetin bulunacağını belirtmeliyim. Lider, önder kavramı ise, bir sosyal yapıda gruplardan birine önderlik eden diğerlerini etkileyen şahsiyetlerdir. Önder(lider) sosyolojik ve psikolojik etkilerini dikkate almadan, bir zaman aralığında

şöhretiyle ilgiyi üstüne toplayan herkes için kullanılması doğru değildir. Lider, bilgi birikimi, eylem cesareti ve yönlendirici enerjisiyle belirginleşen etkili şahsiyet sahiplerine verilmesi gereken bir unvandır (*Yüzyıla Damgasını Vuran Atatürk*, 2022: 119-189; S. K. T., *Şahsiyetler ve Eserler*, 2024: 9-20).

İnanç, askerlik, idare, siyaset, bilim, sanat, felsefe, edebiyat alanlarından birinde (nadiren bir kaçında) *geçmiş sayılan zaman dilimine* damgasını vurmuş seçkin şahsiyetlere önder/lider diyoruz. Şahsiyeti ile öne çıkanlar, geçmişteki bir ân'da, günde, ayda, yılda, bir dönemde, bir alanı ışıklandırmışlardır. Bu şahsiyetlerden bazıları, sadece kendi halk ve devletlerinin kaderi üzerinde değil, başka halk ve devletlerin varlıkları üzerinde de, olumlu veya olumsuz etkileri ile zamanın akışına yön vermişlerdir. Sonraki nesiller, o tür ışıklı şahsiyetlerin zamanın elinden tuttuklarını, tarihin akışına katkıda bulduklarını kavrayabildikleri oranda, kendilerinin durumunu da anlayabilirler. Şahsiyetlerin, toplumdaki etkileri, kabullendikleri rol ve kabul ettirdikleri konumlarıyla tarih bilgisinin, geçmişe ait birikimin öznelere olduğu çok önemli bir ölçüttür. Tarih denilen geçmişteki olayları, evrilmeleri, toplumun hafızasındaki kalıcı bilgileri, ufuk çizgisine çıkan şahsiyetler var etmişlerdir.

Tarih adını verdiğimiz güvenilir belgelerin desteklediği, makul ve meşru bilgilerin oluşturulması sırasındaki anahtar kavramlardan biri devlet'tir. Devlet, bir insan topluluğunu benzeştirmeyi; adalet, güven ve refah içinde bir arada tutup vatandaşlaştırmayı üstlenen üstün erk'tir.

İnsanlar, toplumlar, binlerce seneden beri bir yandan tabiattaki kendine özgü düzen ve işleyişi, diğer taraftan insanın öz-kıvamını bozmuşlardır. Bu kıvam bozma olay ve durumları, diğerini sömürme ve/veya üstün devlet olduğunu kabul ettirme eylemleri çok uzak veya yakın geçmişte -şahidi olmadığımız zamanda- yaşanmıştır. Geçmiş bilgisinin tespit ve yorumunda, toplumdan topluma az çok farklılaşan bakış açıları öne çıkabilmektedir.

Geçmiş Bilgisinin Oluşturulması

Topluluk ve toplumlara ilişkin bilgileri, tarih, sosyoloji, etnoloji, halk bilimi ve sosyal psikoloji başta olmak üzere çeşitli bilim sayılan araştırma alanları ele alıp incelemektedir.

Sosyoloji, toplulukları ve/veya toplumları kendine özgü kılan değer, davranış, kurumsallaştırma, eşya üretimi ile mekânla bağlantılar konularında araştırma yapan bilgiler oluşturan bir bilimlik alandır. Sosyoloji toplulukların veya toplumların 'tipik' olan yanlarını ortaya koyarak zaman ve mekân içindeki yerini ve işleyişini hükme bağlamayı üstlenen bilim dalıdır. Tarih, olay ve şahsiyetleri esas alarak zaman aralıkları ve süreçler üzerinden genel hükümler vermektedir. Sosyolojik araştırmalar, benzeşmeyi, bütünleşmeyi, diğerinden daha farklı olmayı dikkate alan tespitlere ve yorumlara ulaşma çalışmalarıdır. Tarih bir toplumdaki eğitim, adalet kavramlarına bağlı anlayış ve uygulamalar ile düşmana karşı örgütlenme, ordulaşma konularındaki değişim ve dönüşümlere derinliğine ve genişliğine yaklaşmak ihtiyacı duymaz; sosyoloji ise, bunların 'tipik', 'kurumsallaşmış' ve 'özel' olanlarını önceleyen tespit ve yorumlar üretmektedir. Tarih araştırmacıları, arkeolojinin, filolojinin ve sosyolojinin araştırma, tespit ve değerlendirmelerinden yararlanmak zorundadır.

Geçmiş bilgisini, *tarihî olan* ve *gerçeğimsileşmiş tarih olan* adlarıyla iki başlık altında toplanması gerektiğini düşünüyorum. Belgenin, ortak aklı tatmin eden bilginin oluşturduğu *tarihî* olan kavramına giren olay, durum ve şahsiyetler tarihinin doğrudan uzmanlık alanıdır; mitin, destanın efsanenin, masalın ve kıssanın verdiği bilgiler ise tarihleşmişliğe bağlı olmakla birlikte gerçeğimsileşmiş geçmiş bilgisidir. Hangi meslekten

olursa olsun, geçmişte ne vardı'yı gözeten uzman ve araştırmacıların, *tarih olan* veya *tarihi olan* kaynaklardan yeterince yararlanması gerektiği tartışmasıdır.

Tarih Bilgisi, Tarihiç Dikkati

Tarih, insan topluluklarının *geçmişte kalmış* sayılan yaşantılarının, başka insanlarla ve varlıklarla ilişkilerinin bilinmesi gerekenlerin pek azına işaret eden bilgiler topluluğudur (Velidi Togan, 1985; Nihal Atsız, 1975.; Mübahat Kütükoğlu, 2014; Mustafa Öztürk, 1999; Tuncer Baykara, 2007; Nizami Caferov, 2016). Ayrıntı sayılacak bilgiler ile çok önemli olmayan veya yaşanıldığı zaman çok yankı bulduğu hâlde tarihinin tespitlerine birinci dereceden katkılar yapmayan bilgilerin ihmal edilmesi kaçınılmazdır. Geçmiş bilgisinin, hakkaniyet, samimiyet ve güvenilirlik ölçütleriyle âdeta yeniden kurgulanırken ayrıntıdan arındırılmış olması gerekmektedir. Bu üç ölçüte dayanarak 'tarihin gerçeği' sayılan olay, kişi ve durumları özel bir düzenleme ile sunma çalışmalarına tarihiçlik denilmektedir. Tarihiçilerin ele aldıkları zaman dilimini değerlendirirken olabildiğince tarafsız ve muteber belge ve kaynaklara dayanan hükümler vermeleri gerekmektedir (Mahmut Kemal İnal, 2010: 244-247). Geçmiş bilgisini Marksist-materyalist şablona bağlı kavramlar üzerinden hükme bağlayanlar, şahsiyetlerin etno-genetik gerçekliğini yok saymışlardır.

Değişim ve dönüşümlerin izlerinden, imlerinde tamgalarından oluşan *geçmiş bilgisi*, bir yandan kavramlara yansıyan anlamları, bir yandan da üstünlük sıralamasına bağlı örtülü veya açık savaşları yansıtmaktadır. Bu yansıtmalara bağlı bilgi ve hükümlerin bir kısmı mutlak veya ortak gerçeklik niteliklidir; bir kısmı ise, gerçeğimsileşmişliğe bağlı göreceli hükümlerdir. Tarihiçiden beklenen, her iki kaynağın uzlaştırılıp diğerinden yararlanılarak *doğruya en yakın hükümler hâline*, değerlendirilmelere ulaşılmasını sağlamaktır. *Tarih bilgisi ve/veya tarihi gerçeklik* sayılan bilgilerin çok çeşitli kaynakları vardır; tarihiçi geriye doğru gittikçe, bir yanı *vahiy* nitelikli kaynaklardaki kıssalara, bir yanı mitlere, destanlara, efsanelere ve masallar ile menkıbelere yansımış bilgilere dayanacaktır.

Tarih adlı geçmiş bilgisi, zaman içinde insan topluluklarının birbirleriyle ve mekânla ilgili değiştirme ve dönüştürme mücadelelerini bildirmektedir. Bu mücadeleleri anlatan kitap ve makalelerin emek, üretim, bağımsızlık ve özgürlük kavramlarına bağlı yanlarının *gerçekten yaşanmışlıklara bağlı olup olmadığı* konusunda şüphe uyandırması mümkündür. Feodal güç odakları ile ruhbanlıktan güç ve destek alan baskı grupları, tarihin hem yürüyüşünün, hem süreçlere ait bilgilerin kendilerinin benimsediklerine dayanmasını -genellikle- başarmışlardır. Devlet yönetiminden daha fazla pay almak, öncelikli sayılmak isteyen feodal (ağalar, beyler; dükler, kontlar vb.) nitelikli kişiler, aileler, sülâleler geçmişin anlatılması konusunda istedikleri yönde vak'alar, hükümler oluşturulmasını sağlamışlardır. Tarihiçi, sülâleler arası sert mücadelelerin getirdiği yanıltıcı bilgi ve hikâyelerin etkisine teslim olmadan, bu mücadeleleri sebep ve sonuçları ile hükme bağlamaktan sorumlu araştırmacıdır.

Dünyamızdaki ömürlendirilmişlikler alanında, -bazılarının kırılma(?) dediği- *evrilmelerin* başlıca sebepleri şunlardır: Din/inanç değişimleri; uzun süren savaşlar ve bunların sonucunda taraflardan en az birinin siyasî, askerî ve millî bütünlüğünü kaybetmesi; çok farklı sebeplere bağlı büyük göçler; yıllarca süren kuraklık ve susuzluklar; çok büyük kitle ölümlerine yol açan önlenemeyen salgın hastalıklar; çok büyük, yeni bilgi ve teknolojik değişimler; din ve iman sayılacak ölçülerde baskıcı, yönetimi kutsallaştıran

rejimler... Bu türden evrilmelere yol açan değişim ve dönüşümler, *kültür* adlı özel yapıyı da, onun temel hücrelerinden olan aile kurumunu da deprem ölçüsünde sarsmaktadır.¹

Tarih, güven verici kaynaklara, ortaklaşmış bilgilere dayanarak –ayrıntılardan kaçınarak- oluşturulan geçmiş bilgisidir. Tarih, ideal ve ideolojilerin biçimlendirdiği insan topluluklarının hem birbirleriyle yarışmasına, hem örtülü ve açık savaşlarına ve sonuçlarına ait bilgidir.

Tarihçi, geçmişi araştıran, tarihî olanın gerektirdiği kronolojik bilgiyi oluşturma çabası gösteren insanlardır. Tarihçi, şahısları, devletleri, kurumlaşmalar ve şartları yeterince bilmekten doğan bir hak ile, olayların hem sebeplerini, hem de sonuçlarını hükme bağlamaya çalışmaktadır; bu niyet ve çabası sırasında evrilmelerin şiddetine de işaret etmek zorundadır.

Ne gerekçe ile birleşmişlik, bütünleşmişlik gösteriyor olursa olsun, bir özel ad ve yapı altında bir araya gelen topluluklar kendilerinin dışındakileri ‘varlığı için tehlikeli’ saydığı gerekçesiyle psikolojik enerji biriktirir. Bu ‘kendi olma’ya dayalı enerji askerî, siyasî ve fikrî şahsiyetlerin önderliğinde kendine özgü bir yapı, başkalarından kendilerini ayıran bir topluluğa dönüşebilir. Benzeşirliklere dayalı örtülü ve açık kodlar bulunan -ayrı duruş gösteren -topluluklar birleşip daha büyük birlik, bütünlük oluşturup sömürülmenin her türünü yok etmek üzere devlet olurlar. İnsan toplulukları, ortak geçmişleri konusunda bilgi, bilinç ve enerji sahipliği oranında, zaman sahnesinde rol almışlardır. Zaman, mekân ve farklıca bütünlük oluşturmaya bağlı değişimler bir kenara, dil ve tarih adlı gerçeklikler, benzeş(tir)menin DNA’sını oluşturur. Tarih, bir olayın, durumun **hangi zamanda, nerede, kimlerin etkisi ve önderliğinde** gerçekleşip **nasil sonuçlandığına** ilişkin bilgiler toplamıdır. Akademik unvanlı olmayı gerektirmeyen gerçek tarihçilik, olayları, onların arkasındaki şartları ve sebepleri, yönlendirici, karar verici şahsiyetleri görüp göstermeyi başaracaktır. Tarihçi, bağlı olduğu yönetimin etkisinin veya başka bir milliyete mensupluğun doğurduğu hatâlar yüzünden, okuyanı yanıltan tespitler ve tahlillerde bulunabilirler; bu türden bilgi sunanlar hem geçmişteki insanlara, hem de o metni okuyanlara haksızlık etmiş olurlar.

Geçmiş Bilgisinden Yararlanmak

İnsanlar, *ne, niçin, ne zaman yapmış* sorularına cevap olan tespit, tahlil ve yorum nitelikli hükümlerin büyük bir kısmı, tarihçilerin oluşturduğu bilgilerdir. Tarihinin oluşturduğu bilgilerinden yararlanmak, aydın olanların ve özellikle de yöneticilik yapmak isteyen ve yapanların ihmal edilmemesi gereken ihtiyacıdır. Tarih bilgisi, ‘ibret’ kavramına bağlı uyarıların özel adıdır denilebilir. Tarihin aydınlatıcılığından yararlananlar, neyi, niçin, nasıl ve ne zaman yapmayacaklarının bilgisini edinip bilinçli davranışlar gösterebilirler. Bireylerin, toplumların kendilerine özgü yapılarını ve o yapının inceliklerinden oluşan kıvamını korumaları konusunda *geçmiş bilgisi* bir yol haritası, bir özel pusuladır. ‘Geçmiş’e ait sayılan olayların, durumların, şahısların ve mekânların bilgisi ‘yarın’ı kurma düşüncesinin ve enerjisinin sınırlarını belirlemektedir.

Tarih adlı güvenilir geçmiş bilgisi oluşturanlar, olayları kronolojik olarak sunmak, kişilere, sebeplere ve sonuçlara olabildiğince tarafsız yaklaşım hükümler vermek

1 Kültür kavramını, bilgisayar teknolojilerini var eden ‘kod’ kavramından yararlanarak tanımlamak istiyorum: Kültür, bir insan topluluğunun hem kendi hakkındaki bilgi, inanış ve düşünceleri, hem de kendinden farklı saydığı halklar arasındaki sınırları belirleyen benimseyiş ve tepkilerin arkasındaki kodlar toplamıdır. Bu kodlar, şartlara bağlı olarak gerçekleşen bazı değişim, dönüşüm ve evrilmeler geçirerek ‘kendine özgüllüğü’ sürdüren kültürel genetiği yaşatmaktadır. Bu gerçekliğin yanı başında bir gerçeklik daha var: Büyük değişim ve dönüşümler, büyük evrilmeler kültürel benlik ve kimlik göstergelerine büyük zararlar vermektedir: Öncelikle aile kurumu, bu evrilmelerde yıkım ölçüsünde değişim ve dönüşümlere uğrayarak, insanı eğiten ilk merkez olma gücünü ve işlevini kaybetmektedir.

zorundadırlar. Bu şartları yerine getirmek şartı ile olayların sebep ve sonuçlarını **niçin** sorusunun yönlendiriciliğinde hükme bağlamak ise asıl beklenen bilgiler dizisini var edebilecektir. *Niçin* sorusuna verilen cevapların bir kısmı felsefi, bir kısmı sosyolojik hükümlere ulaşıldığı oranda, birkaç kuşaklık bir dönem içindeki kültürel enerjilerin güç ve etkisini ortaya çıkarmış olacaktır. Bir kültürün sahibi olan halk, gerek sıcak, gerek soğuk savaşların içinde biçimlenirken, atalarının, tarihin ve vatanın ruhundan gelen etkileri yansıtmaktadır. Tarihteki olayların öznesi olan şahsiyetler, sınırları ve adı belli bir kültürün sahibi olan halkın, sosyolojik ve psikolojik enerjilenmelerine önderlik ve örneklik etmektedirler. Onlar, hem ataların, hem de geçmiş ve yaşanan zamanın ruhunun yansıtıcılarıdır. Hangi alanda öne çıkmış olursa olsun, şahsiyetiyle bir zaman aralığında -en az bir-toplumun kaderinde söz ve eylemleriyle etki yapmış bulunan insanlar, -iç aynalarının temizliği oranında- *tarihin ruhunun* da temsilcisi olmaktadır.

Tarihçi, bizleştirecilik başarısının arkasındaki biyo-psikolojik enerjiye dönüşmüş ruhu da görmek ve göstermek zorundadır. Toprak parçalarının vatanlaşması da, toplumun sömürülmeyen bağımsız bir devlet sahibi olarak ömür sürmesi de, toplumun iç aynasının durumu ile ilişkilidir. Kişilerin, toplulukların ve toplumun iç aynası, adaletin eksiksizliği ve istikrarın kesintisizliği oranında temizdir. Bedenler ve nefisler ölümlü olduğu hâlde ruh adlı enerji ölümsüzdür. Rabbin emaneti olan ruh temiz olduğu oranda kişiler ve toplum bizleşmenin nimetlerini bunalımsız kimliğe dönüştürmüş olmaktadır.

Ömür denilen sınırlanmışlık, bencillik, acelecilik, yetinmezlik; vicdan ve adaletten uzaklaşmaya eğilimlilik; Rabb'in yerine geçme hırsına kapılma gibi olumsuz enerjiler, insan adlı varlığın kıvamını bozmaktadır. *Yaradılış sebebine aykırılışma* ve *kıvam bozulması* konusunda duyarsızlık gösteren insanlık, hem kendi türünün, hem de hayvanların ve bitkilerin, toprağın, suyun ve havanın öz-yapısının bozulmasına yol açmayı sürdürmektedir. Birey ve/veya toplum, adalet ile güvenlik kurumlarına olan inancını kaybederse, vicdansızlığın, ahlâksızlığın yaygınlaşması önlenemez. Adaleti sağlaması gereken yargı mensupları ile güvenliği sağlayan kolluk kuvvetlerine inanmanın, hakkaniyetli olduklarını düşünenin kaybolduğu dönemlerde, ahlâk adına var olan değerler yıkılır. Şeytanın en mutlu olduğu şey, her türlü çirkinliğin, yanlışın kaynağı ve çoğaltıcısı olan adaletsizliğin yaygınlaşmasıdır. Toplumdaki benzeşmenin, biraradalığın mutluluk verici olmasını sağlayan; çeşitli farklılıkları bir kenara bırakarak *mensupluk duygusu* ve bilinci yaratan *adaletin* eksiksiz ve zamanında uygulanmasıdır. Herhangi bir toplumdaki her türden adaletsizliğin hangi sonuçları hazırladığını merak edenler, tarih adlı yüce mahkemenin verdiği hükümleri okusunlar.

Tarihiliğin, geçmişe ait duyarlılığın gerçeğimsileşerek mite, destana, masala, efsaneye akması çok özel ve güzel bir gerçekliktir.

Türk kökenli topluluklara özgü olan etno-genetik kodlar ile kültüre ait kavram ve bilgiler, en eski tahkiyeli metinlerin içindedir. Bu metinler, en eski zamanlardan 1700'lü yıllara kadar olan kişi ve olayları yer yer gerçeğimsileştirerek yansıtmaktadır. Mit, destan (epos), efsane (lejang), masal (tale) ve meddah hikâyesi adlı veya nitelikli metinlerin yapısında, sosyolojik, filolojik değişim ve dönüşümler de, bedii tefekkür ve tarihilik de bulunmaktadır. Türk kökenli topluluklara ait ortak hafızaya kaynaklık eden bu metinlerin pek azı yazıya geçirilmiş, ozan, meddah anlatımıyla nesilden nesile aktararak yaşayagelmiştir.²

2 Gerek edebiyattan sayılan metinlerin tahlilini ve tarihini yazmaya çalışan uzmanlar, gerekse halk bilimciler son yüzyıl içerisinde bu konuda çok sayıda kitap makale yayınladılar. Türk kavramı, O'nun kültürel kimliği konusunda yayınlar yapmış bulunan öncü şahsiyetlerden Necip Asım'ı ve Ziya Gökalp'ı rahmetle, minnetle

Kur'ân-ı Kerim'de yer alan kıssalar tarih belirlenmesine imkân vermez; vahiy nitelikli kıssalar, kinâye, mecaz, telmih ve özellikle de istiarelerle bezeli 'hikmet' bilgisine aracılık etmektedir. Kur'ân-ı Kerim'deki bütün zamanları kapsayan 'ibretlik' vak'alar, hiç değişmez olan hikmetli hükümleri tebliğ etmektedir; bu yüzden tahrif edilmeden ışık vermeyi sürdüren *Furkan*³daki vak'a ve şahıslara bağlı bilgilerde *tarihîlik* aramak doğru değildir.

Vahyin bildirdiği kıssalar dışında kalan anlatma ihtiyacının yansıdığı tahkiyeli metinler, ya anonim tefekkür, ya da bir kişi tarafından var edilmişlerdir. Bu yüzden, o metinleri yapılandıran zaman, olaylar ve mekânlar ile onların öznesi olan rol alıcılar, anlatanların ve dinleyenlerin tefekkürünün yansımalarıdır. Bu özellik sebebiyle, anonim ve/veya yazarı bilinen 'geçmişte kalmış'ı anlatan tahkiyeli eserler tarihin ve tarihçinin birincil kaynağı sayılamaz.

Tarihî gerçekliği yansıtan ile tarihî gerçeğimsilik taşıyan olay, kişi ve değişimler farklılık taşıyan bilgi kaynağı olarak sonraki nesillerin ilgisini kazanmaya çalışmaktadırlar. Tarih, her toplumun en dipteki atalarıyla ve yedi göbek önceki atalarıyla ilgili sosyal ve kültürel genlerin aktarımını sağlayan bilgilenmelerdir. Toplumdaki üyelerin benzeşirliğini sağlayan, aitlik ve mensupluk kazandıran kod bilgiler, kültürel genler biyolojik genlerden daha çok önemlidir. Soyut ve somut göstergelerle yansıtılan kültürel genler bir insan topluluğunun BEN ve BİZ kavramlarına yaklaşımını, *kendim* ve *kendimiz* saydığı alana yüklediği/ üstlendiği *misyonu* da belirlemektedir. Kültürel açıdan kendine özgü sayılmayı oluşturan *kod* özelliği, *gen* niteliği taşıyan bilgiler ise, hem halkın dile bağlı kendi kaynaklarında, hem de diğer bilgilendirici entellektüel öğelerden gelecek toplumda yaşamaktadır.

Modern Tahkiyedeki Geçmiş Bilgisi

Mit, destan, masal, efsane, menkıbe ve özellikle kıssa adlı ve/veya nitelikli metinler, *tarih olan*'a ait bilgilendirmelerdir. Bir zaman aralığında gerçekleşmiş olmakla birlikte onun sınırlarını gösterme sorumluluğu taşımayan, mekân ile rol alan insanları tarihî gerçekliği ve güvenilirliği konusunda soru yöneltilmesine imkân vermeyen metinler çoğunluktadır. Tarih olana, tarihî gerçekliğe işaret etmekle birlikte gerçeğimsilemiş bulunan çok eski tahkiyeli metinler ayrı bir gruptur. Son üç yüzyıl içinde yazılmış modern tahkiyeli eserler, sahne ve perde için yazılan piyes ve senaryolar ise iki kolda gelişti: *Tarih olan* konu, olay, kişi ve durumları veya *tarihî kaynaklı gerçeklik* taşıyan öğeleri, bedîî tefekkür aracılığı tahkiyelendirme...

Geçerli, güvenilir belge ve bilgilere dayanarak var edilmiş olduğu hâlde gerçeğimsileştirilmiş bulunan, edebiyattan sayılan eserlerdeki bilgiler, hem sosyolog ve psikologların, hem de tarihçilerin ihmal edemeyeceği özel bir kaynaktır. Gerek mit, destan, efsane, menkıbe, masal, gerekse modern tahkiyeli metinlerdeki **geçmiş bilgisini** önemli yapan ise, *yaşanmışlıklar*'a ait bilgilerle yaşanan zamanı ve geleceği kurmak; yanlışları ve hatâları azaltmak, 'kendimiz' olmanın anahtarlarını sunmak işlevini taşımasındadır.

En eski kaynaklara ulaşılarak Türk tarihinin 12. yüzyıl öncesi devletlerinin ve topluluklarının tarihinin yazılması, henüz tatmin edici örneklerle gerçekleştirilmiş değildir.

anyorum. F. Köprülü'nün ünlü makalesinden sonra meddahlık'ın biz'e aitliğini bilinçle ortaya koyan araştırma ve uygulama çok azdır. (Unesco üyeliğim sırasında bu konuda küçük bir hizmetim olmuştu.) Meddahlık adlı anlatma ihtiyacını karşılayan trajedi-komik öğeyi çok dikkatle kullanan tahkiyeli metinler, hem kültürel tabakalaşmayı, hem de değer ve davranışlardaki benimsenilmek ve/veya itilmek isteneni göstermesi bakımından çok önemlidir.

3 *Furkan* kavramı doğruyu yanlıştan ayırt ettiren anlamına gelmekte olup Kur'ân-ı Kerim'in adlarından biridir.

Avrupalı siyaset önderleri Türk tarihinin aydınlatılmasından da, İtalya, İrlanda ve Macaristan ile İskandinav ülkelerindeki Türk kökenli halklara ait bilgilerden de, rahatsız olmuşlardır. Diğer yandan Sümerlilerin (Hz. İbrahim'in babası Azer de, Sümer halkındandır.) insanlık tarihindeki yerlerinin bilinmesinden -kökeni Türk Ata'ya bağlandığından-- hiçbir zaman memnun olmamışlardır. Tarihin bütün dönemlerinde Çin'de hüküm sürmüş devletler ile Çarlık ve Sovyet rejimli yönetim kökence aynı olan bir büyük halkı en küçük parçalara kadar bölmeyi, birbirine kırdırmayı çeşitli gerekçelerle de kendilerini yok etmeyi vaz geçilmez hakları saymışlardır. **En az üç bin** yıl önce kökenleri aynı olan halkların birbirinden uzaklaştırılması, dillerinin ve kültürlerinin işlevsizleşmesi, devletsizleştirilmesi konusundaki işlemlerin tarihini yazabilmek ayrı bir konudur.⁴ Son beş yüz yıldır Asya'da Türk kökenli halklara uygulanan jenositin bir tarafı zorla Hıristiyanlaştırmaya, diğer yanı bağımsız kültür ve yönetim oluşturmayı önlemeye dayalıdır. Bu yöndeki uygulamalar sistemli ve ısrarlıdır. Hazarlara, Karaylara, Kazan ve Kırım Tatarlarına, Adige, Çeçen ve Abhazlara, Dağıstan halklarına, Ahıskalılara ve Doğu Türkistanlılara (yaygın söyleyişle Uygurlar'a) uygulanan insanlık dışı uygulamalar, her geçen yıl biraz daha su yüzüne çıkmaktadır.⁵ Diğer yandan, son iki yüz yıllık Türk tarihi ve onun en büyük bölümü olan Osmanlı sınırları içindeki topraklarda meydana gelen büyük çoğunluğu yenilgiler ile sonuçlanan durumları en ince ayrıntıya kadar görebilenler ile göremeyen veya görmek istemeyenler arasında ciddi tespit ve yorum farkları bulunmaktadır.

93 Harbi'nin hem Doğu, hem de Batı Cephesi'nde Rus ve Ermenilerin yaptığı büyük katliamların, gerekse 1910-1913 yılları arasında Balkanlarda Ermenilerin, Rumların ve Bulgarların yaptığı mezalim ve jenosit nitelikli cinayetler henüz belgeleri ile kitaplaşmamıştır. Bu konudaki bir çok belgenin -Evlâd-ı fatihandan olan-geçen yıl kaybettiğimiz diplomat tarihçemiz Bilal Şimşir Bey'de bulunduğunu kendisinden işitmişim. Tarihçilerin 1900-1922'nin olaylarına yeniden yoğunlaşarak derinlerdeki gerçekleri araştırmalarını, başımıza gelenlerdeki emperyal oyunları ve ışıklı şahsiyetleri gündemde tutmalarını geleceğimiz açısından elzem sayanlardanım.

Tarih Bilgisiyle Donanmak

Şair, romancı, kısa hikâye ve piyes ile senaryo yazarı olan bazı şahsiyetler konusu, tarihî olan veya anonimleşmiş tarih olan bilgileri ele alıp işlemiş ve işlemektedirler. Temel kaynak bilgileri hoyratça kullanmak, kendince bir geçmiş yaratarak ata mirasına karşı duyarsızlık etmek vb. gibi bilinçli veya bilinçsiz tutumlar edebiyat bilimcilerin tahlili ile gösterilmelidir. Geçmişe hem saygı ve sevgi, hem de bilgi ve bilinç göstererek yazılmış tahkiyeli eserlerin yeni yetişenlerde duyarlılık oluşturmada çok büyük etkisi vardır.

4 Hz. Nüh'un oğullarından Yafes'in oğullarından birinin **Türk** (Törük, Türük) adını taşıdığı bin yıldır çeşitli kayıtlarda var. Türk'ün oğulları onların torunları konusu henüz yeterince aydınlık değil. Bazı Çin ve Hind kaynakları ile Vatikan ile İsrail'de bulunduğu söylenen büyük arşivlerdeki bilgilere ulaşıldığı oranda Hz. İsa'dan önceki üç bin yıl da, İsa'dan sonraki 300-500 yıl da, daha aydınlık hâle gelecektir. Bu konudaki çabaların gerek Türkiye dışındaki gerekse ülkemizdeki dünkü ve bu günkü sahiplerini saygıyla selamlıyorum. Bu konuda L. Gumilyov, Olcas Süleymanoğlu, Murat Acıyev, Nizamî Caferov adlı bilginler başta olmak üzere son yetmiş yıldaki yayımlar ile Ö. L. Taşcıoğlu'nun Türk soylu halkların bilime katkılarını anlattığı youtube kayıtlarını, T. Gülensoy'un, *Barbar Türkler*'ini okumamış olanların eksik veya yanlış bilgileri nasıl düzelir acaba?

5 Başta Avrupa'da çıkmış yayımlar ile gerek Türkiye'de, gerekse 1990 sonrasında Türk kökenli cumhuriyet ve topluluklarda yayınlanan hâtrât ve/veya araştırma nitelikli yüzlerce kitap ve binlerce makale bulunmaktadır. Diğer yandan, C. Dağcı, C. Aytmatov gibi Türk kökenli veya G. Orwell, F. Kafka, Soljenitsin gibi yazarların edebiyattan sayılan eserleri, insan haysiyetini dışlayan Sovyet rejimin arka yüzünü anlatmaktadırlar. Aydın katliamı konusunda bilgi edinmek isteyenler, dil bilgini Ahmet Buran'ın *Kursunlanan Türkoloji* (5. bs. Ank. 2019) adlı eserini okumalıdır.

Geçmişteki şahsiyetlerin şartları değiştirme konusundaki bilgi, bilinç ve sabır gösterme özelliklerini görüp gösteremeyen roman, hikâye, piyes ve senaryoların işlevi okuyucunun /seyircinin basit ve derinliksiz meraklarını tatmin de öteye geçmemektedir. Konusunu tarihten alan tahkiyeli eser yazmak da, bu türden eserleri tahlil etmek de, donanımlı ve bilinçli olmayı gerektirmektedir.

Geçmişî gerçeğimsileştirme örneği sayılan çok sayıda vak'aya dayalı anlatımlı metin var. Yüzlerce, hattâ binlerce yıl önce atalarımız tarafından var edilen anonim metinler de, son iki yüz yıl içinde yazılanlar da okuyucuda çok farklı uyarımlara yol açmaktadır. Tarihin gerçeğinden tahkiyeli metinlere akan bilgi ve bilinç ışıklarının 'bizleştirici', 'kendimizleştirici' işlevlerinden yararlanmak gerekir (Tural, 2017: 83-112).

Akıllı, bilinçli siyasetçi ve bürokratlar gerek örgün eğitim sistem ve araçlarından, gerekse yaygın eğitimin imkânlarından yararlanarak bütünleşmeci bir anlayışı gerçeğe dönüştürebilirler. Bazı şehirlerde varlığını sürdüren, insanları sömüren feodal yapının direncinin kırılması; ruhbanlığa dayanan aldatıcı kişi ve odakların etkisinin yok edilmesi gereklidir. Gerek Türkiye Cumhuriyeti'ni, gerekse, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'daki bağımsız devletleri, bölme, parçalama etkisiz kılma konusunda hazırlanan planlar, revize edilerek yeniden uygulamaya konuluyor. Türk kökenli halkların kent kültürüne uyumlanmayı ve yoksullukla mücadeleyi başarma konusunda liyakat ve adaleti ilkeleştiren üst yönetime ihtiyaç vardır. Türkiye Türklüğünün bilinçli bir benzeşirlik, akıllı bir bütünleşmecilik yerine emperyal tuzaklara karşı dayanımsızlaşmışlığı, *giderilmesi gereken* bir durumdur. Türk kavramı konusunda bilinç altlarında başka bir millete mensup olmanın yol açtığı kin ve kir bulunmayan; tarihin şahsiyetlerine tarafsızca yaklaşmayı başaran tarihçiler ve edebiyat bilimciler, daha çok çalışmalılar: Onlar, araştırmalarının sonucu olan bilgilerle, ayrılıkçı olmayan, nifakçılık yapmayan siyasetçilerin, bürokratların da, örgün eğitimdeki çocuk ve ergenlerin de bilinçlenmesini sağlayabilirler.

Tarihten destan, efsane ve masala taşınan sosyo-kültürel genleri ve kodları anlamak üzere araştırmak ve tefekkür ürünü olan hükümler kurmak çok gereklidir; bu yapıldığı oranda, hem *kendi olma*, hem de *kendimiz olma* adına var edilen psikolojik, sosyolojik ve politik enerji, emperyal oyunları bozabilecektir. Nizami Caferov'un⁶ eserlerinde yer alan, gerek İslâm öncesi Kamlık inancının, gerekse Müslümanlık dininin Türk soylu halkların hayatındaki etkilerine işaret eden yorumlar çok önemlidir.

Akıllılığını bilgi ile tamamlayarak ileri görüşlülük kazanıp duruma zamanında müdahale ederek şartları lehine çeviren üst yöneticiler, tarihten, tarihten yararlanmayı bilmişlerdir. Siyasî, askerî ve iktisadî meselelerde başarılı olmuş bulunan devlet yöneticileri, öncelikle âdil olmuşlar, sonra da bilginlerin ve bilgelerin görüşünü almayı, kıssalardan, tarih kitaplarından yararlanmayı davranışlarının vaz geçilmezi yapmışlardır. Devletin bağımsızlığını, yurttaşların egemenlik hakkını, vatanın bölünmezliğini, iç ve dış düşmana karşı, kendilik, benlik, kimlik hakkı sahipliğinin tartışılmazlığını ilke saymak her vatandaşın hakkı ve görevidir. Bu tartışılmaz hak ve görevlerin gerekçelerini bilginler, bilgiler ve uzmanlar hazırlar, dirâyetli üst yöneticiler uygular. Tarih, hamâkat veya çılgınlık yahut kibir illetlerinden birini taşıdığı hâlde, karar verme yetkisi kullanan veya karar

⁶ Prof. Dr. Nizamî Caferov, birikimi ile hem bilgin, hem de bilgelik konumuna yükselmiş bir aydındır. Örgün eğitim için hazırladığı ders kitapları da sayıya katılınca, kırkı aşkın eser yayınladığı görülmektedir. O, yıllardır Azerbaycan parlamentosunda etkili bir üyedir. Azerbaycan Atatürk Merkezi'nin kuruluşundan beri başkanlığını yapan Caferov'un *Türk'ün Dünyasından Türk Dünyasına* adlı eserinin ve değerli kitaplarından bazılarının TÜRKSOY tarafından hem Türkiye Türkçesi'yle, hem de Türk lehçeleri ve İngilizce olarak basılması sağlanmalıdır.

oluşturmada fikir söyleme imkânı tanınanların yaptığı ve yaptırdığı yanlışları ve sonuçları anlatmaktadır.⁷

Örgün eğitim sisteminin öncelikli görevi millî benlik ve kimlik kazandırarak benzeşmeyi güçlendirmek, ahlâklı, erdemli, bilinçli vatandaş yetiştirmektir. Bu hedeflerden sapmalar, ayarsızlıkların ve ayarsızların çoğalmasına yol açar. Öz güven, kavramı, bireyle sınırlı olmayıp ahlâk ve erdemle temellenmiş bireylerin benzeşerek bizleştirilmesini sağlayan özel enerjinin adıdır. Bu enerjiyi canlı tutmak için tarih adlı bilgi alanından âzami ölçülerde yararlanmak gerektiği unutulmamalıdır.

Tarih olanlar ve tarihi nitelikli bilgiler, kişiye ve topluma benlik, kimlik kazandırıcı değer ve davranışlara kaynaklık eder. Bu yönlendiriciliğin bir başka yanı örnek alınacak veya alınmayacak şahıs ve olayları göstermesidir. Kişi ve toplum ölçeğinde 'kendilik' bilgi ve bilinci kazanılmasına kaynaklık eden miras, haberdar olmayı, işlenmeyi, değerlendirilerek günlük hayat içinde kullanılır kılınmasını gerektirir. Bu kaynakların bir yanı da, mensup olduğunuz devlete ve topluma yapılan açık ve örtülü düşmanlıkları ve düşmanları öğretmesidir. Kendi askerî, siyasî ve iktisadî gücünün üstünlüğüne inanan sömürgeci devlet ve merkezler dünyadaki 180'e yakın ülkelerin gençlerini ve aydınlarını geçmiş bilgisi konusunda yanlış düşüncelere yönlendiriyorlar.

Rûh kavramı da, insanın rûhu da büyük bir bilinmezdir. Rûh denilen enerji, nefsin yönelişlerine bağlı olarak aklın, fikrin, ilhâmın, hayalin ve duygunun var ettiği meraklar ve bunların sonucu olan hükümlerle biçimleniyor. RUH adlı çok özel enerji, ezeli ve ebedi varlığımızdır; nefsimiz ile bedenimiz ise, ömürle sınırlı geçici varlığımızdır. Arapçadan aldığımız *nefis* kavramı, hem ruha, hem bedene olumlu ve/veya olumsuz etkiler yapan *can* adlı enerjinin yansıdığı kendilik alanının adıdır. Temelinde canlılık bulunan, kendi olmak, kendini bilmek, kendilik bilgi ve bilincini edinmek, insandaki yapılanmayı biçimlendirmektedir. Kendilik bilgi ve bilinci konusunu, yalnızca fert/birey ölçeğindeki bir 'idrak' olarak anlamak doğru değildir. Kendilik bilinci, öncelikle bireyi yapılandırıcı, sonra da kültürel bütünlüğü sağlayıcı benlik ve kimlik toplamıdır; bu toplam, benzeştiricilik işlevi taşıyan bir enerji olarak *mankurtlaşmayı önleyen* göstergeler alanıdır.

Kendimiz/bizlik bilinci, benzeşme, bütünleşme, sömürülme enerjisini var eder. Kendilik/kendimlilik bilinci, sosyolojik bir gösterge, etno-psikolojik bir kodlar dizisi hâline dönüştüğü oranda, *geçmişle bağlantılanmayı* gerekli saymaktadır. *Kendimizlik* bilinci, mensupluk duygusu, güvenilir kaynaklardan edinilmiş *geçmiş bilgisi* ile temellenmişse, kişi ve toplum ölçeğinde *mankurtlaşma*⁸ illetinden koruyan yüksek bir enerji oluşmaktadır. Bu

⁷ Belgelerin Efendisi İbnülemin'in *Son Sadrazamları*'nı günümüz Türkçesine -abartmadan- aktaracak bir ekip kurulsa, öncelikle tarihle ilgilenen akademisyenler ile siyasetçilerimiz, sonra da lise mezunu her vatandaşın anlayarak okuması sağlanmalıdır. Tarih sayılan geçmişte oluşturan olayların ve süreçlerin arkasında bazı ana kavramlar ile gerçeklikler vardır. Zafer Toprak'ın, Nizami Caferov'un ve Cengiz Özakıncı'nın, olayların arkasındaki kavramları göstermeyi başaran eserlerini, diplomatlarımız ve yüksek bürokratlarımız ile siyasetçilerimiz okumalıdır. Bilgisizliğin ve bilinçsizliğin bir kişiye verdiği zararlar da önemlidir; ancak, daha önemli ve tehlikeli olan toplumun neredeyse tamamını ilgilendiren olumsuz durum, kişi, kurum ve olaylar hakkında hüküm bildirme yetkisi taşıyanların *geçmişte yaşanmışlıklar konusundaki bilgisizliği ve bilinçsizliğidir*.

⁸ Edebiyat eserinin uyarıcı gücünü anlamak için, Sovyetler Birliğindeki halklara ait yayınlara bakılmalıdır. Önce G. Orwell ve A. Gide'in eserleri bir uyanış ışığı yaktı. Onları Türk kökenli yazarlar ile Soljenitsin izledi. Cengiz Aytmatov ise, bir kişinin ve toplumun tefekkür sistemini yıkarak tarihi köklerinden, vatanından koparılmasını *mankurtluk* olarak adlandırdı. Günümüzde dünyaca tanınan Aytmatov, *mankurt* kavramını, *Gün Olur Asra Bedel* adlı roman aracılığıyla kod bilgi hâline getirip işlev kazandırdı. Eserleri Türkiye'de ve Türk dünyasında basılıp okunan, Türk kökenli halkların övüncü olan Cengiz Aytmatov'u rahmetle anıyorum. İnancı arındıran erdemlendiren, kendine sahip çıkma erk ve davranış kazandırma ilke, işlev ve hedeflerini görmezden gelen İslâm dininin ideolojileşmesini isteyen insan ve topluluklar örgütlenmişlerdir. Siyasetin imkânlarından yararlanan, bürokrasiyi kullanan, bu tür insan grup ve örgütlerin, militanlaşan ve militanlaştırılan söylem ve çabaları Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu devlet felsefesine ve rejimine de, ihtiyacını duyduğu vatandaş yetiştirme ilke ve hedeflerine de aykırıdır. Bu konuları romanlaştırmada başarılı olmuş bulunan Alper Kaan Üçer (Çınar Ata)ın eserlerini alkışlıyorum.

yüksek enerjiye bağlı yansımaları *tarihin ruhunun bilgilendirici hükümleriyle zenginleştiren* toplumlar sömürülmezler.

Hakkaniyetten, samimiyetten, dikkatten ve güvenilirlikten yoksun bilgiler, öncelikle iç, sonra bölge barışına zarar veren kirleticilerdir. Kirlilik taşmamak şartıyla, acı veren ve öfkeleniren, sevinç ve övünç duygusu oluşturan geçmişe ait bilgilendirmeler, insanlar için birer yönlendiricidir. Tarihin pusulalığına başvuranlar, zaman zaman ara sokaklarda enerji kaybedseler de, tehlikeli patikalardan yürüseler de, yönlerini kaybetmezler.

Kasım 2021-Şubat 2024

KAYNAKÇA

1. *Arap yazısı, dili ve edebiyatı* alt bölümleri
2. Mustafa Fayda. “Tarih” *DİA*
3. Tural, S.K. (2017). “Tarihî Roman ve Atsız’ın Tarihî Romanları Üzerine Düşünceler,” *Atsız Armağanı* 2. bs.
4. Tural, S.K. (2022). *Yüzyıla Damgasını Vuran Atatürk*. 3. bs.
5. Tural, S.K. (2024). *Şahsiyetler ve Eserler*. 3.bas. Ank.

Садык Турал (Турция)

Предложения, связанные с концепцией истории

Резюме

Национальные пробуждения, начавшиеся в XIX веке, стремления к поиску корней и к встрече с неизменными ценностями отразились как в интеллектуальных, так и в литературных произведениях. Произведения, несущие в себе черты пробуждения сознания, связанные с поиском национальной самобытности и идентичности у тюркоязычных и народов тюркского происхождения, делятся на две группы: книги и статьи, дающие исторические сведения; повествовательные произведения, созданные писателем. Те, кто выводят исторические знания из рамок местного и создают их на основе находок и документов, связанных с общей памятью, поддерживают национальное пробуждение. Люди с титулом историка являются сознательными личностями, которые берут на себя инициативу в предупреждении так называемой интеллигенции. Историк, собирая сведения о прошлом, очищая их от деталей и структурируя, делая выводы и комментарии относительно понятий *личность, событие*, ситуация, преследует цель не эмоционировать эмоции, а формировать сознание. Литературные произведения — как анонимного характера, так и имеющие известного автора, — обращаются к эмоциональному миру слушателя и читателя, делая акцент на возбуждении чувств. Литературные тексты, передаваемые через художественное мышление, помогают создать атмосферу сходства, основанную на общих ценностях и моделях поведения. Мифы, сказки, легенды, эпосы, предания, народные истории и современные повествовательные произведения ставят своей целью воспитание личности и идентичности на основе добродетели через пробуждение эмоционального интереса, возникающего в процессе работы воображения и чувства. Если знания, созданные историками, превращаются в источник света для формирования националь-

ного сознания, если эти знания могут определить формы как формального, так и неформального образования, то намерения колонизаторов обречены на неудачу.

В данной работе представлены взгляды, связанные с понятийным аппаратом текстов, являющихся историческими или относящихся к истории, которые следует учитывать как историкам, так и литературоведам при раскрытии и понимании самобытных ценностей народа.

Ключевые слова: *история, историк, литература, литературовед (эдабият-шинас), основные и вспомогательные понятия и термины.*

Sadik Tural (Türkiye)

Sentences Around the Concept of History

Abstract

National awakenings that began in the 19th century, reflecting a search for roots and the pursuit of unchanging values, have influenced both intellectual and literary works. Works associated with the awakening and stimulating of national consciousness and identity among Turkic-speaking or Turkic-origin peoples can be categorized into two groups: historical texts (books and articles providing historical knowledge) and narrative literary works created by authors. Those who produce historical knowledge based on shared collective memory rather than local contexts actively support national awakening. Historians are consciousness-bearers who take the lead in alerting intellectuals. A historian aims not to evoke excitement but to raise awareness by structuring past information, removing unnecessary details, and offering findings and interpretations regarding persons, events, and circumstances. Conversely, works considered literary, whether anonymous or authored, primarily speak to the emotional atmosphere of their readers and listeners, aiming to evoke excitement. Literary works communicated through aesthetic reflection help build a common ground based on shared values and behaviors. Myths, fairy tales, legends, epics, hagiographies, folk tales, and modern narrative works aim to foster a virtuous sense of self and identity education by activating emotions and imagination to stimulate passionate interest. If historical knowledge created by historians becomes a source of illumination for developing national consciousness and contributes to shaping formal and informal education, the intentions of colonizers will fail.

This study presents conceptual insights that historians and literary scholars should consider when using historical and historically relevant texts to articulate and promote understanding of a people's intrinsic values.

Keywords: *History, Historian, Literature, Literary Scholar (Literary Expert), along with primary and secondary concepts and terms.*
